

نیست؛ یعنی در این پروتکل تعهدات دولت‌ها به قدری گسترش یافته و وظیفه نظارتی بر عهده آن‌ها قرار داده شده است که دیگر نیازی نیست، ثابت کنیم شما تقصیر کرده‌اید.

نکته‌ای که در حوزه مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها باید به آن توجه داشت این است که گشتن دنبال تقصیر امری غیرممکن در این حوزه است؛ شما خیلی وقت‌ها نمی‌توانید تقصیر دولت را ثابت کنید؛ امکان‌ها را ندارید، نه امکان اثبات و نه امکان تحقیقاتش؛ به همین دلیل است که مقررات بین‌المللی برای دولت‌ها مسئولیت محض در نظر می‌گیرد؛ حتی اگر دولت‌ها بی‌تقصیری خود را ثابت کنند؛ دولت می‌گوید من مقصر نبودم و کاری نکردم؛ پاسخ این است که اتفاقاً نکته همین جاست و شما مسئول هستید چون کاری نکردید! می‌خواهم این نکته را در حوزه مسئولیت مدنی مقایسه کنید؛ خیلی جاها در مسئولیت مدنی گفته می‌شود فرد مسئولیت ندارد، مگر اینکه بر زبان عمل خود علم داشته باشد. در قانون‌های مدنی و مجازات اسلامی در مورد مسائل اشخاص، این موضوع را داریم؛ مثلاً درباره خراب شدن دیوار قانون‌گذار اشاره می‌کند، مگر اینکه عیبی در دیوار وجود داشته باشد که مالک بر آن مطلع باشد، یا ناشی از عدم مراقبتش باشد؛ یعنی علم داشته باشد در قانون مجازات اسلامی هم درباره سرایت آتش آمده؛ اگر فرد علم یا ظن قوی داشته باشد که آتش سرایت می‌کند، برای او مسئولیت ایجاد می‌شود؛ ولی افراد در مقابل احتمالات مسئول نیستند.

مسئولیت بین‌المللی دولت اتفاقاً ناشی از احتمالات است؛ یعنی دولت‌ها موظف‌اند به وظیفه نظارتی‌شان عمل کنند و حتی در مقابل یک احتمال هم پاسخگو هستند. دولت نمی‌تواند بگوید من نمی‌دانستم این ویروس منتشر می‌شود یا نمی‌دانستم این ویروس ممکن است آسیب‌زا باشد یا شیوع جهانی پیدا می‌کند. در واقع اگر هر دولتی که این اتفاق در زیرمجموعه‌اش افتاده، چنین حرفی را بزند دروغ نرفته و احتمالش خیلی زیاد است که بگویند ما علم حتی ۷۰-۸۰ درصدی، نمی‌گوییم علم صددرصدی یا علم عرفی هم نداشتیم؛ اما اینجا بحث احتمال است، یعنی حتی اگر احتمال می‌رود که ممکن است این اتفاق بیفتد، موظف هستید وظیفه نظارتی خود را انجام دهید. مسئولیت در حوزه مسئولیت بین‌المللی دولت متفاوت با آن بحث‌هایی می‌شود که در حوزه

است (شاید کمتر اسم این پروتکل را شنیده باشید). یکی از نکات جالب این پروتکل در حوزه ایمنی زیستی است؛ یعنی فعالیت‌هایی مثل دستکاری ژنتیکی و تولید محصولات تراریخته و ناظر به محصولات کشاورزی و دام‌پروری است که بشر در حوزه‌های فناوری زیستی انجام می‌دهد. اگر این کنوانسیون، یا پروتکل موجود در سند‌های بین‌المللی را بررسی کنیم، یکی از زمینه‌های قابل توجه در آن، فعالیت‌های ناظر به تولید یا ساخت موجودات زنده و همراهیت زیستی است که قابلیت تکثیر یا انتقال ماده ژنتیکی خود را داشته باشد؛ از جمله ویروس‌ها و حتی شبه‌ویروس‌ها. بنابراین یکی از موضوعات این کنوانسیون در حقیقت وظیفه دولت‌ها درباره فعالیت‌های علمی، تحقیقاتی و پژوهشی در حوزه‌های مختلف زیستی است که یکی از آن‌ها فعالیت روی ویروس‌ها جهت درمان، ساخت واکسن، یا هر فعالیت پژوهشی دیگری اعم از پزشکی و تحقیقاتی است؛ یعنی تکالیف سخت‌گیرانه‌ای را برای دولت‌ها مشخص کرده است که نه تنها دولت در مقابل اعمال خود مسئول است، بلکه دولت‌ها را موظف کرده بر اعمالی نظارت داشته باشند که در قلمرو آن‌ها انجام می‌شود؛ حتی توسط بخش خصوصی، دانشگاه‌ها و آزمایشگاه‌های خصوصی که ارتباط استخدامی با دولت هم ندارند. علی‌رغم گذشت حدود ۱۷-۱۸ سال از اجرایی شدن این کنوانسیون و ۲۰ سال از تصویب آن، اگر مقررات این پروتکل و تکالیف دولت‌ها را بررسی کنیم به این نتیجه می‌رسیم که مسئولیت دولت‌ها در زمینه فعالیت‌های زیستی که در قلمرو آن‌ها انجام می‌شود، مسئولیت مبتنی بر تقصیر

و اثبات رابطه سببیت هم شرط است. گاهی در برخی حوزه‌ها فرض بر تقصیر است و در زمانی که این فرض را داریم، تقصیر شرط است؛ اما قانون‌گذار این تقصیر را مفروض دانسته و اصل را بر این گذاشته که تقصیر وجود دارد، مگر اینکه آن عامل بیاید و خلاف آن را ثابت کند.

بحث سیستمی دیگر «قابلیت استناد» است؛ قابلیت استناد در حقیقت تقصیر را اصلاً شرط نمی‌داند، می‌گوید فقط رابطه سببیت و ضرر را ثابت کنید، کافی است؛ دیگر مهم نیست فرد تقصیر کرده یا نکرده است. یک گام بالاتر از این، «مسئولیت محض» است که از آن صحبت کردیم؛ این‌ها را نباید با هم خلط کنیم. در مسئولیت محض در حقیقت بحث تقصیر شرط نیست و از این حیث به قابلیت استناد شبیه است؛ اما این تفاوت را دارد که در مسئولیت محض قانون‌گذار رابطه سببیت را مفروض می‌داند؛ همان‌طور که ما تقصیر و فرض تقصیر داشتیم، باید در قابلیت استناد، رابطه سببیت را اثبات کنیم؛ اما در مسئولیت محض این رابطه سببیت مفروض تلقی می‌شود؛ یعنی عامل زیاد است که باید بیاید تقصیر را ثابت کند؛ این با بحث فرض تقصیر متفاوت است. در فرض تقصیر اگر فرد ثابت کند تقصیر نکرده است، از مسئولیت بری می‌شود؛ اما در مسئولیت محض، فرد زمانی بری می‌شود که رابطه سببیت قطع گردد؛ اگر ثابت کند تقصیر نکرده است، می‌گوید ارتباطی ندارد، اصلاً تقصیر شرط نیست و اهمیتی ندارد که تقصیر کرده یا نکرده‌اید؛ مهم این است که آیا می‌توانید رابطه سببیت را قطع کنید یا خیر؛ با اثبات فورس‌ماژور و مداخله شخص ثالث، «من نبودم»، رابطه سببیت با شخص ثالثی برقرار است.

با این نکته تلاش نظام مسئولیت مدنی در عرصه مسئولیت مدنی بین‌المللی دولت‌ها بر این است که به سمت مسئولیت محض برود؛ یعنی فرض را بر این بگذارد که عامل خسارت و مسئول آن دولت است. یکی از اسناد بین‌المللی در این زمینه «پروتکل جهانی ایمنی زیستی کارتاژینا» است که تاکنون ایران و ۱۷۲ کشور به آن پیوسته‌اند؛ بعضی‌ها امضا کرده، تصویب نکرده‌اند و برخی به طور کامل مراحل تصویب پروتکل را گذرانده‌اند؛ ایران شاید جزء معدود کشورهایی است که در همان ابتدا این متن را در سال ۲۰۰۰ نوشتند و از ۲۰۰۳ اجرا شد. سال ۱۳۸۲ (۲۰۰۳) این پروتکل را امضا کرده و در همان سال به تصویب مجلس هم رسانده

گشتن دنبال تقصیر امری غیرممکن در این حوزه است؛ شما خیلی وقت‌ها نمی‌توانید تقصیر دولت را ثابت کنید؛ امکان‌ها را ندارید، نه امکان اثبات و نه امکان تحقیقاتش؛ به همین دلیل است که مقررات بین‌المللی برای دولت‌ها مسئولیت محض در نظر می‌گیرد؛ حتی اگر دولت‌ها بی‌تقصیری خود را ثابت کنند؛ دولت می‌گوید من مقصر نبودم و کاری نکردم؛ پاسخ این است که اتفاقاً نکته همین جاست! شما مسئول هستید چون کاری نکردید!